

บทที่ 1

บทนำ

ปัญหาและความเป็นมาของปัญหา

กวีนิพนธ์เป็นงานสร้างสรรค์แขนงหนึ่งของวรรณคดี ที่มีความเข้มข้นทางอารมณ์มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับงานวรรณศิลป์ประเภทอื่น (ดวงมน จิตรจำนงค์, 2543 : 5) กวีนิพนธ์ไทยมีรากความเป็นมาอันยาวนานและดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์กับพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม ดังเห็นได้ว่าสมัยโบราณนิยมแต่งเป็นบทร้อยกรองขนาดยาว ในรูปนิยายและบทละคร มีตัวละครและโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง “มีเรื่องรักเป็นส่วนใหญ่ และภายในเรื่องรักก็มักจะมีเรื่องรอบไปด้วย นอกจากเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2520 : 65) กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่เริ่มปรากฏในยุคหัวเลี้ยวของวรรณคดีไทยประมาณช่วงรัชกาลที่ 7 เป็นต้นมา โดยมีสิ่งที่แสดงพัฒนาการคือ “เริ่มมาสนใจกล่าวถึงเหตุการณ์ในสังคม” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2520 : 83) งานชิ้นสำคัญในยุคนี้คือโคลงกลอนของครูเทพ ซึ่งปรากฏเป็นบทร้อยกรองขนาดสั้น มีลักษณะเหมือนภาพถ่ายทางสังคมคือ มุ่งแสดงข้อเท็จจริงเพื่อให้ความรู้ ไม่ได้เขียนเพื่อความบันเทิง แต่ข้อเท็จจริงที่นำมาเสนอนั้นเป็นความจริงที่มีความสำคัญต่อชีวิตในสังคมไทย เรื่องที่ครูเทพแสดงความคิดเห็นมักเกี่ยวข้องกับสภาพเศรษฐกิจและการเมืองในสมัยนั้น กล่าวได้ว่า งานของครูเทพชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของกวีนิพนธ์ไทยที่สำคัญคือ “ใช้เป็นพาหะของความคิดนึกเป็นส่วนใหญ่” และมีเนื้อหา “เกี่ยวกับความรู้มากกว่าเกี่ยวกับความรู้สึก” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2520 : 63, 83) พร้อม ๆ กันนั้นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ หรือกวีนิพนธ์ประเภทนิยายตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ก็เสื่อมความนิยมลงเพราะ “เรื่องเหล่านี้ไม่พอกับความต้องการของสมัย” (ส่ง เทภาสิต, 2526 : 90) คือไม่สามารถสนองความต้องการของคนในสังคมที่มีวิถีชีวิตและบทบาทในสังคมที่ซับซ้อนขึ้นได้

กวีนิพนธ์ไทยเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดอีกครั้งในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้จะมีขนาดสั้นแต่ก็ต่างจากกวีนิพนธ์ของครูเทพคือ

...กลุ่มหนึ่งแสดงประสบการณ์ทางอารมณ์เป็นจุดเด่นเช่นงานของ ประยอม ชองทอง และอีกกลุ่มหนึ่งเน้นการพรรณนาคำคิดโดยแฝงจุดมุ่งหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ดังผลงานของกลุ่มเพื่อชีวิต เช่นนายผี และจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นต้น (วรรณนะ หนูหมื่น, 2545 : 12)

ในยุคเผด็จการรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2501 – 2506) ร้อยกรองเพื่อชีวิตชบเซา แต่ ร้อยกรองแนวพาฝันกลับเฟื่องฟู จัดเป็นยุคมืดทางปัญญา แม้ว่ารัฐบาลจะเร่งพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคม แต่รัฐบาลก็จำกัดสิทธิเสรีภาพทางปัญญาในแวดวงหนังสือพิมพ์และวรรณกรรม จนถึง รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร การแสวงหาสิ่งใหม่ของวงการร้อยกรองได้เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับ บทบาทของคนหนุ่มสาวที่ไม่พอใจการใช้ชีวิตอย่างอภิสิทธิ์ชน งานกวีนิพนธ์เด่นในช่วง 2506 - 2516 คืองานของอังคาร กัลยาณพงศ์¹ ซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็นผู้หนึ่งที่ทำให้เกิดหัวเลี้ยวใน วงการกวีนิพนธ์ไทยคือ “เราให้ใช้สมองพร้อมกับเราอารมณ์อันประณีต ซึ่งก็น่าจะถือเป็น ความก้าวหน้า เพราะบทร้อยกรองของไทยแต่เดิมนั้น มักจะเราอารมณ์เป็นส่วนใหญ่ ที่เราให้ใช้ สมองก็มักถูกละเลย” (ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2520 : 126) อังคารไม่ได้ยึดถือแบบ ฉันทลักษณ์ของสุนทรภู่เป็นหลัก งานของเขาดูใกล้เคียงกับกวีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ท่านอื่นที่มี ลีลาต่างจากสุนทรภู่ แต่ก็เห็นได้ว่าเขาพัฒนาลีลากลอนจนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ส่วนสำคัญของ พลังวรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ของอังคารคือ การแสดงภาพจินตนาการที่ลึกซึ้งกว้างไกลตามพื้นฐาน ของความเป็นจิตรกร

กวีนิพนธ์ไทยสมัยปัจจุบันมีภารกิจในการรณรงค์ทางความคิดในช่วงที่มีความ ขัดแย้งทางความคิด ดังเช่นการต่อต้านสงครามเวียดนาม เมื่อไทยให้อเมริกามาตั้งฐานทัพใน ประเทศและส่งทหารไทยไปร่วมรบในเวียดนาม วรรณกรรมเพื่อชีวิตได้รับความนิยมมากขึ้น มีการนำงานวรรณกรรมเพื่อชีวิตยุคเก่า และแนวคิดศิลปะเพื่อชีวิตมาพิมพ์ซ้ำอีกครั้ง (เสถียร จันทิมาธร, 2525 : 385, 404 ; อ้างถึงในอาภาพร พันธุ์ฤกษ์, 2547 : 5) ความตื่นตัวทางสังคมและ การเมืองของนักศึกษาในช่วงนี้มีสูงมาก บรรยากาศทางการเมืองในช่วงที่เรียกขานว่ายุค ประชาธิปไตยเบ่งบานก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 สร้างความเติบโตแก่วรรณกรรม เพื่อชีวิต บทกวีส่วนใหญ่มีเนื้อหาปลุกกระดมต่อสู้กับความไม่เป็นธรรมในสังคม ตามแนวคิดสังคม นิยมและอุดมการณ์ทางการเมืองของฝ่ายซ้ายอย่างชัดเจน

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งมีการนองเลือดครั้งที่ 2 บรรยากาศความ ตึงเครียดทางการเมืองเริ่มคลี่คลาย งานประพันธ์ที่ยังแสดงสำนึกเชิงสังคมไม่ได้ยึดกรอบแนวคิด เรื่องชนชั้นเหมือนวรรณกรรมเพื่อชีวิตในรูปแบบเดิม แต่ได้ตั้งคำถามหรือให้ข้อสังเกตบาง ประการที่เกี่ยวกับคุณค่าและความหมายของชีวิต ท่ามกลางความซับซ้อนในสังคมปัจจุบันดังเช่น รวมบทกวีนิพนธ์มีอนันต์สีขาว (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2531) ของศักดิ์สิริ มีสมสืบ กวีได้แสดงสิ่ง สำคัญในชีวิตที่สังคมสมัยใหม่มองข้ามไป 3 อย่างคือ จินตนาการ ความรัก และปัญญาซึ่งปรากฏ ในโลกของเด็กและวิถีชีวิตชนบท กวีกระตุ้นให้ผู้รับสารขบคิดถึงความหมายและคุณค่าที่แท้จริง ของความเป็นมนุษย์ โดยการแนะนำให้เรามองโลกด้วยสายตาและจินตนาการของเด็กและคนชนบท

¹ เริ่มตั้งแต่ที่ “วิกทะเล” ตีพิมพ์ในหนังสือสังคมศาสตร์ปริทัศน์ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ซึ่งมีสัญลักษณ์ คีวริกษ์เป็นบรรณาธิการ (สายทิพย์ นุกูลกิจ, 2537 : 55 – 56)

ที่ใช้ชีวิตอย่างสมถะ และกลมกลืนกับธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็ชี้ให้เห็นปัญหาความเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากการมุ่งพัฒนาทางวัตถุจนทำลายคุณธรรมในจิตใจของบุคคล ด้วยความหมายซ่อนเร้นที่กระตุ้นให้ตีความ (วรรณนะ หนูหมื่น, 2545 : (3)) ในการศึกษา สรรนิพนธ์บทกวีนิพนธ์ร่วมสมัยกล่าวได้ว่า กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่เป็นงานที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อสื่อสารเนื้อหาที่ให้ประโยชน์ทางปัญญาไม่ต้อยไปกว่าการ “สร้างความบันเทิงอันสุนทรีย์สำหรับปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวม” (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544 : (15))

อย่างไรก็ตามแม้ว่ากวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่จะเป็นงานประพันธ์ที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์และคุณค่าทางปัญญาดังกล่าวแล้ว แต่กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ก็ได้รับความนิยมจากผู้อ่านน้อยกว่านวนิยายและเรื่องสั้น ทั้งนี้มีความเห็นว่าอาจเป็นเพราะกฎเกณฑ์ทางด้านฉันทลักษณ์ ส่วนนวนิยายและเรื่องสั้นที่เป็นร้อยแก้วอ่านเข้าใจได้ง่ายกว่า (รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2547 : 55) ในประเด็นที่ว่ากวีนิพนธ์อ่านยากสำหรับคนสมัยปัจจุบันน่าจะเป็นเพราะเหตุผลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ กวีนิพนธ์มีความเข้มข้นในเนื้อหาทางอารมณ์และแฝงความหมายซ่อนเร้นไว้ในข้อความที่กวีเลือกเฟ้นมาอย่างประณีต จึงต้องอาศัยการอ่านอย่างเพ่งพิริจ อาจต้องฝึกฝนมากกว่าการอ่านงานประเภทอื่น ประกอบกับสภาพสังคมปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตและมีการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ภาวะกำไรขาดทุนเป็นสิ่งจำเป็นต่อการอยู่รอดทางธุรกิจ งานประพันธ์ประเภทกวีนิพนธ์ที่สำนักพิมพ์จะพิมพ์ขาย ก็มักเป็นผลงานของกวีที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับกันในสังคมอยู่แล้ว อย่างไรก็ตามกล่าวได้ว่าการประกวดวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน มีบทบาทส่งเสริมให้กวีนิพนธ์ไทยได้รับความนิยมสูงขึ้นบ้าง แม้ว่าจะเป็นเพียงบางช่วงก็ตาม

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การอ่านกวีนิพนธ์ไม่เป็นที่นิยมดูจะเชื่อมโยงกับวิกฤตทางวัฒนธรรมด้วย ดังกล่าวได้ว่า

...กระบวนการศึกษาปัจจุบันวางพื้นฐานทางวรรณศิลป์ไม่หนักแน่นพอ ผู้เสพส่วนหนึ่งไม่อาจเข้าถึงคุณค่าความงาม ความไพเราะของภาษา และพลังทางปัญญาของกวีนิพนธ์ ผู้เสพอีกส่วนหนึ่งไม่สนใจกวีนิพนธ์เพราะมีทางเลือกเสพพลังปัญญาและพลังอารมณ์ได้จากสื่ออื่น ๆ (รินฤทัย สัจจพันธุ์, 2544 : 26 – 27)

ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิทยุ คอมพิวเตอร์ที่เชื่อมโยงเครือข่ายอินเทอร์เน็ตก็ให้ความบันเทิงที่ตรงใจผู้เสพมากกว่า สื่อสมัยใหม่เหล่านี้เข้ามาพร้อม ๆ กับกระแสโลกาภิวัตน์ที่เริ่มก่อตัวขึ้นหลังจากโลกสิ้นสุดยุคสงครามเย็น โลกถูกทำให้เป็นหนึ่งเดียว กลายเป็นโลกยุคไร้พรมแดนด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบการค้าเสรีและระบอบประชาธิปไตยกลายเป็นค่านิยมสากลและ

เกิดระบบเศรษฐกิจโลก (ลูซีลา ตันชัยนันท์, 2544 : 150 – 151) เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นปัจจัยสำคัญของการเกิดสื่อไร้พรมแดน (Global Media) ซึ่งมีอิทธิพลในการกำหนดทิศทางการข่าวสารในประเทศไทยและความเชื่อของผู้คนในสังคมไทย โดยเฉพาะสื่อจากประเทศสหรัฐอเมริกาได้ครอบงำสังคมไทยให้ “มีความเชื่ออย่างมกมาย ว่าการเปิดประเทศสู่ความเป็นเสรีทางด้านข่าวสารด้านการเงิน และการค้า คือที่มาของอารยธรรมที่รุ่งโรจน์ในอนาคต” (ยุค ศรีอาริยะ, 2541 : 45) เงินจึงเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต ผู้คนทำงานหาเงินเพื่อนำมาใช้ปรนเปรอความสุขในด้านวัตถุ การผลิตเพื่อสนองความต้องการในการบริโภคจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญ เกือบตลอดทศวรรษ 2530 จนถึงช่วงที่สังคมไทยเผชิญภาวะวิกฤตเศรษฐกิจฟองสบู่ในปี 2540 ลัทธิบริโภคนิยมที่เติบโตใหญ่ตามระบบเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ ส่งผลให้ประชาชนใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเกินตัว มีการนำเขาสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศ คนไทยจำนวนหนึ่งนิยมเดินทางท่องเที่ยวต่างประเทศเพื่อใช้จ่ายในการบริโภคภายนอกประเทศ (รังสรรค์ ณะพรพันธุ์, 2546 : 197)

สังคมไทยก่อนที่จะถึงยุคฟองสบู่แตกได้เน้นแต่การพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นนิคมหรือเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกในปีพ.ศ. 2504 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มุ่งเน้นการพัฒนาทางวัตถุและอุตสาหกรรมอันเป็นก้าวแรกที่พาสังคมไทยเข้าสู่ระบบเสรีนิยมและทุนนิยมโลกอย่างเป็นทางการ (อนุช อาภาภิรม, 2542 : 80) ความเหลื่อมล้ำทางสังคมเริ่มปรากฏให้เห็นเด่นชัด มีการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม จึงกล่าวได้ว่าโครงสร้างสังคมเป็นจุดอ่อน

...ปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคมรุนแรงขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่ก็ยังขาดการกระจายโอกาสทุกด้าน และการเมืองก็ยังอยู่ในอำนาจของคนส่วนน้อยเช่น เผด็จการทหาร และนักธุรกิจที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (อาภาพร พันธุ์พฤกษ์, 2547 : 3)

พร้อมกันนั้นสิ่งแวดลอมก็ถูกทำลายทุกขณะ เกิดการแสวงหากำไรทางการค้าเกินขอบเขตและมองข้ามคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เพราะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมุ่งเน้นแต่การแข่งขันที่สิ่งภายนอก การมัวเมาในสิ่งบริโภค ทำให้มนุษย์มองข้ามคุณค่าภายในแทนที่จะช่วยเหลือกัน กลายเป็นการแข่งขันแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน (สุภาวดี พลชนะ, 2547 : 17) ผู้คนจึงขาดน้ำใจ ไร้ความรับผิดชอบต่อสังคม แต่กลับมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง และพวกพ้องให้ได้มากที่สุด จนสามารถละทิ้งคุณธรรมที่ควรมีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน วิธีคิดในหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องสันโดษที่เน้นการอยู่ การกิน การใช้อย่างสมณะ ถูกมองว่าขัดกับระบบทุนนิยม จึงจัดเป็นแนวคิดที่ล้าสมัย พุทธศาสนากลายเป็นพุทธพาณิชย์และเน้น

ไสยศาสตร์แทนพุทธศาสนา (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2537 : 146 – 147) ส่วนทางด้านการศึกษาตั้งแต่ยุคสงครามเย็น รัฐบาลเน้นการศึกษาทางด้านเทคโนโลยีและวัตุนิยม เพื่อที่จะได้นำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศแต่ “...ไม่สนับสนุนการศึกษาที่เน้นความหมายความเป็นมนุษย์ในด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เท่าที่ควร” ผลที่ตามมาก็คือ “คนรุ่นใหม่ในสังคมไทยคิดอะไรในด้านความเป็นมนุษย์ ศาสนา และจริยธรรมไม่เป็น...” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2544 : 172) ข้อสรุปดังกล่าวอาจจะไม่นำมาวิตกสำหรับผู้ที่มองเห็นเฉพาะเป้าหมายการแข่งขันทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามสังเกตได้ว่าสังคมไทยประสบปัญหาด้านคุณค่ามากขึ้น จนเรียกได้ว่าเกิดวิกฤตทางวัฒนธรรม ดังที่มีการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้วยความรุนแรง ไม่เฉพาะแต่โจรผู้ร้ายเท่านั้นแต่คนทั่วไปก็กระทำความรุนแรงต่อกันเมื่อมีความโกรธหรือแย้งซึ่งผลประโยชน์ มูลเหตุของปัญหามีผู้วิเคราะห์ว่าเป็นอุปาทานเกี่ยวกับโลกและชีวิต เพราะถูกปลูกเร้าให้หลงและยึดติดกับเปลือก (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2546 : 13)

ในความสำเร็จกว่าพฤติกรรมสังคมเป็นผลผลิตของวิถีคิดที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต มีการวิพากษ์บทบาทของสื่อและข้อเขียนว่า “สื่อสามารถกำหนดอารมณ์ของสังคมได้ว่าควรมีปฏิกิริยาต่อเรื่องที่เกิดขึ้น” มากกว่าตอกย้ำความรุนแรง (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2546 : 13) ในวงการวรรณกรรม “นักเขียนถูกกระตุ้นให้ครุ่นคิดถึงปัญหาที่รุนแรงและทำลายให้มนุษย์เอาชนะไม่เฉพาะแต่ปัญหาเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นปัญหาการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีและจรรโลงความเป็นมนุษย์” (สุภาวดี พลชนะ, 2547 : 4) งานประพันธ์ได้รับการคาดหวังว่าจะสามารถสร้างความตระหนักในความลุ่มลึกของปัญหา พร้อมทั้งต้องพัฒนาความสามารถในการอ่าน (อารี แทนคำ, 2544 : 45) และสร้างเสริมความแข็งแกร่งทางคุณธรรมและจริยธรรม ที่กำลังอ่อนแรงลงไป ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ กล่าวได้ว่า สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะร่วมของกวีนิพนธ์ไทยหลังจากการมุ่งเน้นจุดประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองการปกครองในยุควรรณกรรมเพื่อชีวิต ความใส่ใจต่อปัญหาความสับสนทางคุณค่าปรากฏให้เห็นย้อนหลังไปตั้งแต่ปณิธานกวี (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2529) ของอังคาร กัลยาณพงศ์ มาจนถึงมีอนันต์สีขาว (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531) ของศักดิ์สิทธิ์ มีสมสืบ ม้าก้านกล้วย (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2538) ของไพโรจน์ ขาวงาม ในเวลา (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2541) ของแรคำ ประโดยคำ และบ้านเก่า (ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2544) ของโชคชัย บัณฑิต’

โชคชัย บัณฑิต’ เป็นนามแฝงของโชคชัย บัณฑิตศิลปะศักดิ์ กวีซึ่งได้รับรางวัลซีไรต์ ประจำปี พ.ศ. 2544 จากผลงานรวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่า ซึ่งเขียนในช่วงปี พ.ศ. 2530 - 2543 อันเป็นช่วงที่เศรษฐกิจเฟื่องฟูจนกระทั่งเกิดภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ในการสำรวจเบื้องต้นพบว่า กวีได้แฝงการวิจารณ์ปัญหาสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นยุคที่สังคมยิ่งมุ่งเน้นการพัฒนาวัตถุ จนผู้คนมีวิถีชีวิตที่ห่างไกลจากวัฒนธรรมดั้งเดิมและทำลายธรรมชาติ คนในสังคมเมืองถูกรอบงำ

ด้วยลัทธิบริโภคนิยมและเทคโนโลยีสารสนเทศ ขณะที่เกิดความเสื่อมถอยทางคุณธรรมจริยธรรม อันเป็นเหตุสำคัญของปัญหาสังคมที่คนในยุคโลกาภิวัตน์กำลังเผชิญอยู่ จึงเห็นได้ว่า 'โชคชัย บัณฑิต' ได้พยายามแสดงสภาวะอันไม่พึงประสงค์ ดังเช่นในบท "นครเมฆา" กวีได้กล่าวไว้ว่า

	1.
เขาพระสุเมรุเป็นหลักโลก	ตีสันนียแลนตอุปโลกนตั้งโตรกผา
ที่มกลางห้างสรรพสินค้า	ลดชั้นหล่นมาเมฆาลัย
วณิชนกรคือสักกะ	ทรัพย์สินคือสรณะแห่งสมัย
ทวยเทพเที่ยวเหาะด้วยเหมาใจ	บันไดช่วยเลื่อนบ้างเคลื่อนลิฟท์
ภูษาผ้าทรงแต่งองค์ใส่	ฟากฟ้าสุรลัยชวนให้จับ
เหาะเลื่อนเคลื่อนผ่านอาหารทิพย์	ค่อยหยิบสุพรรณบัตรจากหัตถ์มา
มูมนั่นต้นกัลปพฤกษ์	นึกพลางอ้างบัตรจากหัตถ์
แจ้งเลขเอกสิทธิ์อิสรา	สรรพสิ่งยิ่งค่าก็มาคัล
บัดเดียวรหัสนัยใกล้โสมณี	เช่นบัณฑิตเหาะว่เคาะตีที่เบื้องบัน
โทรสรรพรบส่งถึงองค์ปลัน	ให้ภาพสวรรค์พอบันเทิง
	2.
คือนรคนกหนูชูเปอร์มาเกิด	กึ่งปูหมูเป็ดทะเลจืดเจิง
ทั้งผักทั้งเนื้อรอเชื้อเพลิง	เยือกหนาวราวเพ็งน้ำเจิงภ
เลือกเสาะเลือกหาภักษาหาร	จอมเขจักรวาลไพศาลระบบ
เปี่ยมทุนหนุนค้ำองคาศพพ	สยบวิถีโลภก็ยวัตร
ออกห่างย่างเท้าเอ้ยชาวฟ้า	กรุงเทพอนาถาประดาสัตว์
รถเมล์ - รถแท็กซี่เร่งรัด	ออกไปแออัดยัดโลกันตร์
ตราบพระสุเมรุไม่เอนโยก	บริโภคนิยมไม่เคยย่น
ต่างอยู่ร่วมยุคอยู่ทุกวัน	แต่เหมือนต่างกัลป์ต่างชั้นฟ้า
	(โชคชัย บัณฑิต', 2544 : 45 – 46)

ในกวีนิพนธ์บทนี้ กวีแสดงความสุขจอมปลอมของคนในสังคมเมืองหลวงที่หลงใหลวัตถุนิยมและบริโภคนิยม และยึดถือเงินเป็นสรณะแห่งชีวิต กวีใช้ห้างสรรพสินค้าเป็นสัญลักษณ์แทนแดนสวรรค์ของผู้คนยุคบริโภคนิยมในเมืองหลวง ในห้างสรรพสินค้ามีเครื่องอุปโภคบริโภคให้ผู้คนเลือกซื้อจ่ายใช้สอยมากมาย บรรยากาศเย็นสบายด้วยเครื่องปรับอากาศ มีความสนุกสนานครื้นเครง แต่ในขณะที่เดียวกันห้างสรรพสินค้าก็เปรียบเสมือนนรกของสัตว์ที่ผู้คนมาเลือกซื้อชากไปปรุงเป็นอาหาร เนื่องจากห้างสรรพสินค้ามีขนาดใหญ่ สินค้าที่เป็นเครื่อง

อุปโลกนบริโศกก็ต้องมีปริมาณมากตามไปด้วยเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าที่มีหลากหลาย เนื้อสัตว์ก็เป็นสินค้าบริโภคประเภทหนึ่ง และเนื้อสัตว์ที่มีจำหน่ายเป็นปริมาณมากย่อมบ่งบอกถึงชีวิตสัตว์ที่ถูกฆ่าเพียงเพื่อนำมาสนองความต้องการที่เกินพอดีของคนที่มีอำนาจซื้อ แต่กินอยู่อย่างฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ กวีจึงกล่าวไว้ว่า “คือนรคนกหนุชูเปอร์มาเก็ต กุ้งปูหมูเป็ดระเห็จเถิง” (โชคชัย บัณฑิต', 2544 : 46)

แต่เมื่อผู้คนในเมืองหลวงเดินออกมาจากห้างสรรพสินค้า ที่เปรียบเสมือนแดนสวรรค์กลับต้องพบกับสภาพความเป็นจริงของเมืองหลวงที่เหมือนนรกอันเลวร้ายของผู้คน ดังที่ กวีได้บรรยายไว้ว่า “ออกห่างย่างเท้าเหยยชาวฟ้า กรุงเพอณาธาประดาสัตว์ รถมลล์ - รดเก้งต่างเร่งรัด ออกไปแอดยัดโลกันตร์” (46) ภาพที่กวีบรรยายชัดกับภาพแห่งความสุขของแดนสวรรค์ในช่วงแรก ความสุขที่ได้เดินในห้างสรรพสินค้า ได้จับจ่ายใช้สอยไม่อันเป็นความสุขเพียงชั่วครู่ชั่วครวของคนรวยหรือผู้มีอันจะกิน แต่โลกภายนอกกลับเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานเหมือนนรก ไม่ว่าจะคนรวยหรือคนจนก็ต้องเผชิญกับสภาพความอึดอัดขัดข้อง อันเนื่องมาจากการมุ่งพัฒนาประเทศ ซึ่งกระตุ้นการแข่งขันแต่ไม่มีบริการสาธารณะ และทำลายสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ทั้งคนรวยคนจนต่างก็ยึดถือลัทธิบริโศกนิยมที่มั่นคงเหมือนตั้งอยู่บนเขาพระสุเมรุ กวีได้เสียดสีผ่านความเปรียบนี้ว่า การยึดเอาเขาพระสุเมรุในรูปแบบใหม่คือศูนย์การค้า “เป็นหลักโลก” ก็คือความมั่นคงของบริโศกนิยมอันเป็นค่านิยมจอมปลอมของผู้คนยุคโลกาภิวัตน์นั่นเอง

บทประพันธ์ข้างต้นบ่งบอกว่ากวีกำลังวิตกในปัญหาส่วนนี้ของสังคมและพยายามกอบกู้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ แม้ว่าโชคชัยจะเป็นกวีรุ่นใหม่ที่ประสบความสำเร็จในผลงานที่รวมเล่มไม่มากนัก แต่เขาก็สร้างความประทับใจในผลงานในรูปแบบของตนเอง รวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่าจึงเป็นงานประพันธ์อีกชิ้นหนึ่งที่มีคุณค่าน่าศึกษา

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทวิจารณ์บทกวีนิพนธ์บ้านเก่า ซึ่งกระตุ้นให้ผู้วิจัยสนใจศึกษางานนี้ให้ลึกซึ้งขึ้นเป็นบทวิจารณ์ในหนังสือ 25 ปีซีไรต์ รวมบทวิจารณ์คัดสรร (2547) คือ “โชคชัย บัณฑิต’ กับ ‘บ้านเก่า’ ชัยชนะของ ‘ผู้ยิ่งใหญ่’ บนความพอดี” ของมือเปรด น้องมือผี และ “ ‘บ้านเก่า’ ของโชคชัย บัณฑิต’ : สำนักกวีไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ ” ของตรีศิลป์ บุญจจร นอกจากนี้ยังมีบทความในหนังสือพิมพ์เนชั่นสุดสัปดาห์ คือ “โชคชัย บัณฑิต’ กับ Dead Poets Society” ของอารี แทนคำ (2544)

เมื่อรวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่าได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ในปี 2544 คำประกาศของคณะกรรมการตัดสินรางวัลซีไรต์ประจำปี 2544 เป็น

ทัศนวิจารณ์แรกที่ผู้อ่านได้รับ ผู้วิจัยขอยกคำประกาศของคณะกรรมการตัดสินรางวัลซีไรต์มาประกอบการพิจารณา ดังนี้

คณะกรรมการตัดสินรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) มีมติให้หนังสือรวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่า ของโชคชัย บัณฑิต' ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนประจำปี 2544

บ้านเก่าสื่อความคิดของกวี โดยเรียงร้อยประสบการณ์และสิ่งธรรมดา รอบตัวซึ่งคนทั่วไปอาจมองข้าม กวีสังเกตสังคมด้วยสัมผัสอันละเอียดอ่อน จากมุมมองเฉพาะตัวที่โดดเด่น โดยมีภาพ “บ้านเก่า” ซึ่งแสดงวิถีชีวิตดั้งเดิม เป็นพื้นฉาก เขามองเห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมเมือง โดยเฉพาะ กระแสบริโภคนิยมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่รุกเข้ามาลบภาพ “บ้านเก่า” ไปทีละน้อย

ถึงแม้จะไม่สมบูรณ์แบบในลีลาภาษา แต่รวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่ามีความโดดเด่นในกลวิธีทางวรรณศิลป์ โดยเฉพาะการนำสิ่งตรงข้าม หรือ คล้ายคลึงมาเชื่อมโยงทาบเทียบกัน และด้วยน้ำเสียงที่อ่อนโยนกับท่าทีที่ ทำทลายความคิดของผู้อ่านอยู่ในที่ ทำให้หนังสือกวีนิพนธ์เล่มนี้ สามารถสื่อสารสิ่งที่กวีต้องการจะถ่ายทอด

ด้วยคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้น รวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่าของโชคชัย บัณฑิต' จึงสมควรได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ของประเทศไทย ประจำปี 2544 (คณะกรรมการตัดสินรางวัลซีไรต์ ประจำปี 2544, 2544 : 1, ในโชคชัย บัณฑิต', 2544 : 1)

ความโดดเด่นของรวมบทกวีนิพนธ์ชุดนี้ในทัศนะของคณะกรรมการฯ คือ เป็นเครื่องแสดงคุณสมบัติข้อสำคัญของผู้แต่งคือความสังเกตและ “สัมผัสอันละเอียดอ่อนจากมุมมองเฉพาะตัว” ดังนั้นผู้อ่านอาจจะอาศัยคำประกาศนี้นำทางไปค้นหาคุณสมบัติดังกล่าว ซึ่งสามารถแยกแยะออกเป็นคุณสมบัติทางอารมณ์ความรู้สึก คุณสมบัติด้านการใช้ความคิด และการกลั่นกรองประสบการณ์กับทัศนะต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ดูเหมือนว่าคณะกรรมการฯ พยายามค้นหาแก่นความคิดของผู้แต่งที่แฝงอยู่ในคำว่า “บ้านเก่า” ว่าหมายถึง “วิถีชีวิตดั้งเดิม” ซึ่งเป็น “พื้นฉาก” (บริบท) ของความเปลี่ยนแปลง ผู้อ่านคงต้องค้นหาว่าหาก “บ้านเก่า” เป็น “พื้นฉาก” มีอะไรในวิถีชีวิตดั้งเดิมที่กำลังถูกลบออกไปบ้าง คำประกาศนี้ชี้แนะว่าความละเอียดอ่อนในสัมผัสทางจิตใจของกวี น่าจะเป็นปัจจัยให้เขาได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมเมือง ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากกระแสบริโภคนิยมและความเจริญทางด้านเทคโนโลยี

ในด้านรูปแบบ การลงความเห็นว่างานนี้ “แม้จะไม่สมบูรณ์แบบในลีลาภาษา แต่...มีความโดดเด่นในกลวิธีทางวรรณศิลป์” คือ “การนำสิ่งตรงข้ามหรือคล้ายคลึงมาเชื่อมโยง ทาบเทียบกัน” แสดงว่าคณะกรรมการฯ แยกลีลาภาษาออกจากกลวิธีทางวรรณศิลป์ ข้อบกพร่อง ในลีลาภาษาจะเป็นอย่างไรนั้น ย่อมเกี่ยวข้องข้องกับการเลือกใช้ประโยชน์จากองค์ประกอบของภาษา ทั้งระดับเสียง คำ ประโยค และโวหาร ซึ่งมักจะแสดงอัตลักษณ์ของกวี งานวิจัยนี้จึงจะได้ศึกษา ต่อไป

คำประกาศข้างต้นกล่าวถึงกลวิธีทางวรรณศิลป์ว่าประกอบด้วย “ท่าทีที่ทำทลาย ความคิดของผู้อ่านอยู่ในที่” และให้คุณค่าว่ากลวิธีของกวีเป็นสิ่งที่ทำให้งานชุดนี้ “สามารถสื่อสาร สิ่งที่กวีต้องการจะถ่ายทอด” หรือพูดอีกอย่างว่า “สาร” ของบทประพันธ์ ก็แสดงถึงความ สอดคล้องทางกลวิธีกับจุดมุ่งหมายของผู้สร้าง ที่คาดหวังให้ผู้อ่านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนด ความหมาย โดยผู้สร้างไม่ต้องบอกอย่างโจ่งแจ้ง ทศนะดังกล่าวมีผู้วิจารณ์กล่าวสนับสนุนว่า ปรากฏใน “บทกวีนิพนธ์ที่โดดเด่นที่สุด” ของงานชุดนี้ โดยชี้ว่าเป็นบทที่มีการ “ปรับแต่งรูปแบบ ให้เข้ากับเนื้อหาทางความคิด” ผู้อ่านจึงต้อง “ใช้ความคิดในเชิงเปรียบเทียบ” นั่นคือบท “เหลือม” “ห้องน้ำแห่งหนึ่ง” และ “สองหู” ซึ่งผู้วิจารณ์เห็นว่าน่าจะเป็นกลุ่มที่ดีที่สุดในกลุ่มนี้ ในแง่ที่ “มีการตีความที่โดดเด่นและมีการขยายความได้อย่างเปิดกว้างและลุ่มลึก” (มือเปรต น่อง มือผี, 2547 : 632) นำสังเกตว่าความเห็นนี้ยังไม่ได้ชี้ชัดว่าการตีความและขยายความเป็นสิ่งที กวี กระทำไว้บางส่วน แล้วเปิดโอกาสให้ผู้อ่านคิดต่อ หรือผู้อ่านคิดเชื่อมโยงเองจากรูปแบบที่ ปรับแต่งให้เข้ากับเนื้อหา

ในขณะเดียวกันความเห็นบางประการของคณะกรรมการฯ อาจจะต้องพิจารณา ทบทวนอย่างรอบคอบ โดยเฉพาะประเด็นลีลาของภาษาที่คณะกรรมการฯ เห็นว่า “ไม่สมบูรณ์ แบบ” นั้นมีข้อบ่งชี้อย่างไร และกระทบต่อพลังการสื่อความหมายเพียงใด จึงเปิดโอกาสให้ นักวรรณคดีศึกษาและนักวิจารณ์ส่วนหนึ่งสนใจวิเคราะห์วิจารณ์ประเด็นนี้รวมทั้งประเด็นอื่น ซึ่งมี ทั้งความเห็นที่สอดคล้องและแตกต่างไปจากความเห็นของคณะกรรมการฯ ดังจะสรุปได้ต่อไปนี้

มือเปรต น่องมือผี (2547 : 632 - 633) มีความเห็นสอดคล้องกับคณะกรรมการฯ ว่ารวมบทกวีนิพนธ์ชุดนี้มีข้อด้อย “อยู่ที่ข้อจำกัดของภาษา” เพราะกวีขาด “คลังคำทางภาษา” ทำให้กวีต้องใช้คำซ้ำ ๆ กันบ่อยครั้งในบทกวีบทเดียวกัน การเขียนบทพรรณนาธรรมชาติก็ยังสามารถ ไม่ตื้นนัก เพราะกวีเลือกใช้คำที่ “ประดักประเดิด” โดยเฉพาะคำบางคำแม้เป็นคำธรรมดาแต่ก็ ตีความได้ยาก กวีใช้คำคะนองและภาษาพูดที่เป็นคำสามัญเฉพาะเกินไป จำนวนคำในแต่ละวรรค มีทั้งสั้นและยาว ยากแก่การออกเสียงและฟังไม่ไพเราะ ข้อด้อยเหล่านี้ผู้วิจารณ์ชี้ว่าเป็นสิ่งที่ กวี ต้อง ปรับปรุงแก้ไข อย่างไรก็ตาม เราอาจคิดไปได้อีกแง่หนึ่งว่า การเลือกใช้คำซ้ำ คำคะนอง และภาษา พูดที่เป็นคำสามัญเฉพาะ อาจจะเป็นความจงใจของกวี ที่จะสร้างความสะดุดเด่นก็ได้ ในประเด็น เดียวกันนี้ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547 : 638 - 639) กลับมีความเห็นต่างออกไปว่ากวีไม่ได้臆จน

ถ้อยคำ แต่กวีมีคลังคำที่เป็นสัทบทกับงานเก่าหรือเรียกว่ามีคลังคำโบราณ และเห็นว่าเป็นข้อเด่น มิได้เป็นข้อด้อย

ในด้านรูปแบบ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547 : 638 - 639) มีทัศนะเพิ่มเติมว่า

การให้ความสำคัญกับรูปแบบฉันทลักษณ์ ผสมผสานกับการใช้คำที่มีลักษณะเด่นในการใช้ภาพพจน์ประเภทอุปลักษณ์ (metaphor) การใช้เสียงสัมผัสเป็นคู่ๆ ทำนองกลบท และคลังคำโบราณ ทำให้บทกวีที่สื่อสารเนื้อหา เรียบง่ายหรือเป็นเพียงบทพรรณนาธรรมชาติมีความน่าสนใจยิ่งขึ้นเช่น ในบท “ม่อนมธุกานท์”

เมื่อหันมาพิจารณาบทที่ยกมาเป็นตัวอย่างดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่า กวีใช้ประโยชน์จากคลังคำโบราณ และขนบการประพันธ์ แสดงความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติในเชิงปรัชญา กวีแสดงให้เห็นความคงอยู่ คู่กันของดอกไม้กับฝูงผึ้ง ซึ่งแสดงถึงการคงอยู่คู่กันในธรรมชาติ โดยการบรรยายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างดอกไม้ ฝูงผึ้ง และสิ่งแวดล้อมที่เป็นป่าเขาว่าต่างก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตามวิถีธรรมชาติในบริเวณอันกว้างใหญ่ไพศาลน่าตื่นตาตื่นใจ จึงอาจจะไม่เพียงพอที่จะมองว่าใช้กลวิธีการแต่งเพื่อพรรณนาธรรมชาติให้น่าสนใจเท่านั้น

ในด้านเนื้อหาโดยรวม ตรีศิลป์ บุญขจร (2547 : 637, 639) เห็นว่ารวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่ามีความโดดเด่นในการสืบสานวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทย ผู้วิจารณ์ใช้แนวคิดสหบท (intertextuality) มาวิเคราะห์ในประเด็นสหบทแห่งวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทย ด้วยการพิจารณา “ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบทปัจจุบัน (present text) กับตัวบทในอดีต (prior text)” ลักษณะสหบทในรวมบทกวีชุดนี้คือ การที่กวีสามารถสืบทอดแนวคิดในตำนาน วรรณคดี และความเชื่อโบราณ แล้วนำแนวคิดเหล่านั้นมาประยุกต์เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวของสภาพสังคมในปัจจุบันได้อย่างกลมกลืน “โดยใช้น้ำเสียงเสียดเย้ย ชมชื่น และเวทนา” ต่างจากที่จิตร ภูมิศักดิ์ ในนาม “กวีการเมือง” ใช้กลวิธีเช่นนี้ด้วยน้ำเสียงและท่าทีเผด็จการรุนแรงก้าวร้าว ส่วนการสืบสานวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547 : 646) ได้แสดงทัศนะว่า บ้านเก่ามีการสืบสานวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของไทยทั้งด้าน “ท่วงทำนองแต่ง คลังคำ ฉันทลักษณ์ ขนบวรรณศิลป์ ตำนาน และตัวบทวรรณคดี อันแสดงความเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมไทย หรือลักษณะท้องถิ่น (local) ในสังคมโลก” กล่าวได้ว่าความเห็นข้างต้นเหล่านี้ เป็นความเห็นที่เพิ่มเติมจากคำประกาศของคณะกรรมการตัดสินรางวัลซีไรต์ประจำปี 2544

ความแตกต่างเรื่องน้ำเสียง และการวิพากษ์วิจารณ์สังคมก็คือ ตรีศิลป์ บุญขจร (2547 : 637) เห็นว่ากวี “วิพากษ์วิจารณ์สังคมโลกาภิวัตน์ โลกทุนนิยม บริโภคนิยม วัตถุนิยม และสังคมสารสนเทศ ด้วยน้ำเสียงเสียดเย้ย ชมชื่น เวทนาในชะตากรรมของมนุษย์ และมุมมองที่มี

เอกลักษณ์เฉพาะตน” ส่วนคณะกรรมการฯ ไม่ได้เห็นว่ากวีแสดงการวิพากษ์วิจารณ์สังคม แต่เห็นว่าสื่อความหมายด้วยท่าทีที่ท้าทายความคิดของผู้อ่านและใช้ “น้ำเสียงที่อ่อนโยน” ในเรื่อง น้ำเสียงมือเปรด น้องมือผี (2547 : 631 - 632) ก็มีความเห็นที่สอดคล้องกับตรีศิลป์ว่ากวี “...มีอารมณ์แห่งการเหยียดเหยียดเสียดสี” สิ่งนี้นักวิจารณ์ผู้นี้ยกขึ้นมากล่าวก็คือ “...ประเด็นของการรุกรานแห่งวัฒนธรรมการสื่อสารและเทคโนโลยี” ที่กวีเห็นว่าทำลายอิสระของความเป็นมนุษย์

ผู้วิจารณ์ยังให้ทัศนะเพิ่มเติมว่า ความโดดเด่นของรวมบทกวีนิพนธ์ชุดนี้ขึ้นอยู่กับ การสังเกตการณ์ด้วยมุมมองหลากหลาย กวี “สามารถแสดงสัจธรรมของโลกที่ไร้ระเบียบนี้ด้วยตัวของมันเองอย่างเรียบง่ายและกลมกลืน...รวมทั้งศรัทธาดั้งเดิมแห่งความเป็นไปในชีวิตที่ถูกกระทำย่ำและเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นท่า” ด้วย “ความซับซ้อนในโครงสร้างของการคิดแต่ก็ถูกทำให้ง่าย” มีการใช้สหวิทยาการนำเสนอเนื้อหาที่กระตุ้นความคิดผู้อ่าน กวี “เลือกเรื่องเล็กๆ เรื่องที่เป็นบริบทแห่งศรัทธาขั้นพื้นฐาน เรื่องความทรงจำที่เคยคุ้นแต่กำลังจะขาดหาย เลือกที่จะมองวัฏจักรของชีวิตด้วยมุมมองอันเป็นพื้นฐานของศาสนา สังคมวิทยา และมานุษยวิทยาขั้นพื้นฐาน...” (มือเปรด น้องมือผี, 2547 : 630 - 631) นอกเหนือจากการนำเสนอเรื่องเล็กๆ และความเป็น นักสังเกตการณ์ของผู้แต่งที่ทำให้บ้านเก่ามีความโดดเด่นแล้ว ตรีศิลป์ บุญจรรย์ (2547 : 637) ยังมีความเห็นว่าบ้านเก่า “นำเสนอปัญหาร่วมสมัยของมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีลักษณะสากล (universal)” แม้ว่าจะไม่ได้เสนอแนะทางออกด้วยก็ตาม

มือเปรด น้องมือผีได้เปรียบเทียบกับบ้านเก่ากับผลงานเรื่องอื่น ที่ส่งเข้าชิงรางวัลซีไรต์ประจำปี 2544 สิ่งที่ผู้วิจารณ์เห็นว่าบ้านเก่ามีความแตกต่างกับเรื่องอื่นคือ มุมมองที่จริงจังต่อสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวง “อันเป็นความหมายของโลกและชีวิต” กวีมีความจริงจังในการสร้างงานประพันธ์คือ รู้เห็นอะไรก็เขียนออกมาตามที่ตนได้รู้ได้เห็น ประกอบกับมุมมองเฉพาะตัวที่ “พิเคราะห์วิเคราะห์ความจริงด้านกลับ ด้วยกระบวนการวิหังรู้เชิงวิพากษ์วิจารณ์ (critical thinking)” เขามองว่าผลงานเรื่องอื่น “มีเป้าหมายพร่ำมัวอันสืบเนื่องมาจากกระบวนการผลิตที่ปราศจากการมองเห็นอันถ่องแท้...ผลงานหลายๆ ส่วนเต็มไปด้วยการปรุงแต่งในเชิงจิตวิทยา โดยเฉพาะในด้านรูปแบบ...” แต่บ้านเก่าต่างออกไปตรงที่กวีนำเสนอเนื้อหาด้วยการมองเห็นแก่นแท้ของสิ่งที่เป็นอยู่จริง และใช้ความรู้สึกเข้ามาทาบเพื่อเข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งที่มีอยู่ (มือเปรด น้องมือผี, 2547 : 629 - 631)

ในด้านการดำรงอยู่ของบทกวีนิพนธ์ท่ามกลางบริบทสังคมยุคใหม่ อาร์ แท่นคำ (2544ก : 45) เขียนบทความ 2 ตอนเรื่อง “โชคชัย บัณฑิต’ กับ Dead Poets Society” เปรียบเทียบบ้านเก่ากับภาพยนตร์เรื่อง “Dead Poets Society” ซึ่งกล่าวถึงการเรียนวรรณคดีในโรงเรียน Welton Academy ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำที่ดีที่สุด โรงเรียนแห่งนี้เป็นสัญลักษณ์แทน “ความเป็นสถาบันอนุรักษ์นิยมอย่างสุดขีดของอเมริกา” จุดเริ่มต้นของโศกนาฏกรรมเกิดขึ้นเมื่อครูสอน

วรรณคดีอังกฤษชื่อคีตติงเข้ามาเปลี่ยนแปลงวิธีการสอนจน “ทำให้เด็กสามารถค้นพบความต้องการของตัวเอง นั่นคือเสรีภาพในการคิด ไม่ใช่เสรีภาพที่ถูกยึดเยียดโดยตำราเก่า ๆ ล้าสมัย” ครูคนใหม่ได้สอนให้นักเรียนเขียนบทกวี โดยไม่จำเป็นต้องยึดแบบกวีนิพนธ์ของวิลเลียมส์ เช็คสเปียร์ และพานักเรียนออกไปนอกโรงเรียนเพื่อหาแรงบันดาลใจ นักเรียนเหล่านี้เรียกตัวเองว่า “ชมรมบทกวีที่ตายแล้ว”¹ ครูคีตติงยัง “สอนให้เด็กเหล่านี้ถือเอา ‘ศิลปะ’ การแสดงละครประจำปี เป็นเป้าหมายในการแสวงหาเสรีภาพทางการแสดงออก และความคิดที่ดีต่อศิลปะ ไม่ใช่การแสดงที่ให้มัน ‘ผ่าน ๆ ไป’ เพื่อเอาใจผู้ปกครองก่อนปิดเทอม” การสอนและกิจกรรมดังกล่าวขัดกับวัฒนธรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน ที่มีเป้าหมายให้นักเรียนที่เรียนจบไปแล้วมีอาชีพที่มีเกียรติในสังคม เพื่อนำชื่อเสียงมาสู่โรงเรียน มากกว่าให้นักเรียนหา “เป้าหมายหรือแก่นแท้ของชีวิต” ในความต้องการของตนเอง

การกระทำของครูคีตติง ส่งผลเป็นความขัดแย้งระหว่างนักเรียนกับผู้สอนคนอื่นที่ยึดถือวัฒนธรรมการเรียนการสอนแบบเดิมอย่างเคร่งครัด พวกเขาจึงหาทาง “กำจัด” ครูคีตติงออกไปจากโรงเรียน ความขัดแย้งรุนแรงขึ้นจน “นักเรียนที่ถูกพ่อห้ามไม่ให้เล่นละครฆ่าตัวตาย เพื่อแสดงให้พ่อเห็นว่า ‘ศิลปะ’ แขนงนี้เป็น ‘มากกว่า’ ที่พ่อแม่พร่ำสอนหรืออนาคตของเขา” ในทัศนะของอารี แท่นคำ ปัญหาในภาพยนตร์กระตุ้นให้กลับมาคิดถึงการดำรงอยู่ของศิลปะในประเทศไทย ถึงแม้ว่าบทกวีนิพนธ์ร่วมสมัยเช่นบ้านเก่า “มากไปด้วยคุณค่า” ที่เก็บเอารายละเอียด “ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันสมัยใหม่มาเรียงร้อยได้อย่างวิเศษ” เป็นความลุ่มลึก “ในการเอาปัญหาคุณบริโภคนิยม ความเร่งรีบแห่งยุคสมัย ความไม่ใส่ใจในกรอบประเพณี” มาแสดงไว้ ก็ดูเหมือนว่าจะขาดผู้เอาจริงเอาจังในการอ่าน ท่ามกลางกระแสการดำเนินชีวิตยุคใหม่ของคนปัจจุบันที่มีความสับสนทางคุณค่า ทั้ง ๆ ที่บ้านเก่า “ทำให้เราได้เห็น ‘แก่นแท้’ ของวิถีชีวิตยุคใหม่...หรือขบคิดกับสัญลักษณ์ความเจริญสมัยใหม่ทั้งหลายแหล่งที่ได้กลายมาเป็น ‘กับดัก’ ความเป็นมนุษย์ให้หยุดนิ่งไม่ต้องคิด เพียงแค่ทำตัวให้อ่อนไหว ไหลไปตามกระแสก็สบายแล้ว...” (อารี แท่นคำ, 2544ก : 45) เขาเห็นว่าในยุคสมัยใหม่ผู้คนไม่สนใจ “อ่านบทกวีเพื่อบำรุงปัญญาทางอารมณ์...” น้อยคนนักที่จะอ่านบทกวีและรู้สึกว่ “กำลังอ่านความมีคุณค่าของถ้อยคำภาษาไทย...” (อารี แท่นคำ, 2544ข : 45)

บทความข้างต้นยังเห็นว่า บ้านเก่า “เสียดสี เยาะเย้ย ประชดประเทียดสังคมบริโภคนิยมได้อย่างลึกซึ้งถึงแก่น” (อารี แท่นคำ, 2544ก : 45) อย่างไรก็ตามแม้ว่าบ้านเก่าจะมีคุณค่า แต่ก็ก็เป็นเพียง “ชมรมบทกวีที่ตายไปแล้วจริง ๆ”² เพราะเด็กรุ่นใหม่และคนรุ่นใหม่มี

¹ คงตามต้นฉบับ คำแปลที่ถูกต้องควรเป็น “ชมรมกวีที่ตายแล้ว”

² คงตามต้นฉบับ คำแปลที่ถูกต้องควรเป็น “ชมรมกวีที่ตายแล้ว”

“อุปนิสัยแข็งกระด้าง” หมกมุ่นอยู่ใน “คุกข้าวสาร” และ “มาไกลเกินกว่าจะเข้าใจในภาษากวีกันแล้ว” (อารี แทนคำ, 2544ข : 45)

เมื่อพิจารณาทัศนะของผู้วิจารณ์เท่าที่ประมวลมาพบว่า ผู้วิจารณ์เห็นตรงกันว่ารวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่า มีความโดดเด่นทั้งด้านรูปแบบและเนื้อหา แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีหลายประเด็นที่เปิดโอกาสให้อภิปรายและถกเถียงกันได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งข้อเด่นและข้อด้อยของรวมบทกวีนิพนธ์ชุดนี้ อาจกล่าวได้ว่างานประพันธ์ทุกชิ้นย่อมมีข้อบกพร่อง ไม่มีงานใดที่จะไม่มีข้อบกพร่องเลย แต่สิ่งที่ควรพิจารณาก็คือสิ่งที่เป็นข้อบกพร่องนี้เป็นสิ่งที่ลดทอนคุณค่าของงานประพันธ์ชิ้นนั้นหรือไม่ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษารวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่าอย่างละเอียดทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหา ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา เพื่อตรวจสอบบทวิจารณ์ข้างต้นต่อไป ในขณะเดียวกันก็จะใช้บทวิจารณ์ข้างต้นเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย เพื่อจะได้พิจารณาความหมายและคุณค่าของรวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่าได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อวิเคราะห์บทกวีนิพนธ์บ้านเก่า ของโชคชัย บัณฑิต' ในแง่ความสัมพันธ์ของรูปแบบกับเนื้อหา อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ทัศนะของผู้แต่งในบริบททางสังคม

ความสำคัญและประโยชน์ของการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้จะทำให้เข้าใจคุณค่าของบทประพันธ์ที่สร้างขึ้นด้วยกลวิธีในการประพันธ์ที่สามารถสื่อสารอารมณ์และกระตุ้นความคิด และจะทำให้สามารถประเมินคุณค่าทางสุนทรียะและคุณค่าทางปัญญาของรวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่าของโชคชัย บัณฑิต' ได้อย่างเหมาะสมตามระเบียบวิธีวรรณคดีวิจารณ์

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจะศึกษารวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่าของโชคชัย บัณฑิต' ซึ่งเป็นรวมบทกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยที่ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียนหรือรางวัลซีไรต์ประจำปี 2544 ประกอบด้วยบทกวีนิพนธ์จำนวน 41 บทดังต่อไปนี้

1) ดิน น้ำ ลม ไฟ : ความเป็นไปในชีวิต	2) ครุ่นน้ำคำนี้
3) ขึ้นภู	4) ม่อนมรกานท์
5) ลมปีก แรงปัด ป้ายฟ้า	6) เหมือนทรายหมายแซมประแด่มลี

7) ปลาตีน นกยาง และนางนวล	8) ในสระน้ำใส
9) ปีกไม้ - ลายแทง	10) คชสาร
11) เหลื่อม	12) นครเมฆา
13) มิตรภาพในตรอกซอย	14) สีสนแห่งร้านเธอ
15) เพลงจร	16) รถเมล์สุดท้ายและชายสุดปลื้ม
17) ใจขุนโจร	18) ในมหานคร
19) มองมุมแมงมุม	20) เวทนา
21) ลงถึงเถอะครีบ	22) จอแก้ว
23) ห้องน้ำแห่งหนึ่ง	24) วิธีสนเทศ
25) ว่าด้วยวรรณกรรมมุขปาฐะ	26) รออรุณ
27) ชุ่มใจ	28) วังแม่ลูกอ่อน
29) เจ้าดอกนุ่นแตกฝักลมยักย้าย	30) ต่าง
31) เคยมีลานดินหน้าบ้านเขา	32) ในนามของความเชื่อ
33) สองหู	34) พิธีกาล
35) นกปล่อย	36) ตระหง่าน
37) ทาง	38) ภาพต่อ
39) กังวานเวลา	40) บ้านเก่า
41) ชานเรือน	

นิยามศัพท์เฉพาะ

เนื้อหา หมายถึง สารหรือความหมายในบทประพันธ์ที่ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อแก่ผู้อ่าน ประกอบด้วยเนื้อหาทางอารมณ์และเนื้อหาทางความคิด

รูปแบบ หมายถึง ตัวสื่ออันเกิดจากการประกอบวัสดุคือภาษา เพื่อสนองวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร

คุณค่าของบทประพันธ์ หมายถึง คุณค่าของงานที่ประจักษ์แก่ผู้รับซึ่งประกอบไปด้วยคุณค่าทางสุนทรียะหรือคุณค่าทางวรรณศิลป์ และคุณค่าทางปัญญา

คุณค่าทางวรรณศิลป์ หมายถึง คุณค่าทางกลวิธีที่สามารถสร้างความงามหรือความประทับใจให้เกิดแก่ผู้รับสารได้ โดยผู้สร้างต้องใช้ความรู้และวิธีการในการจัดการประกอบวัสดุได้อย่างเหมาะสม ส่งผลให้การสื่อสารมีพลังกระทบอารมณ์ มีสุนทรียะ

คุณค่าทางปัญญา หมายถึง คุณค่าที่เกิดจากความหมายในตัวเองที่สามารถกระตุ้นให้ผู้รับสารขบคิดถึงสารหรือความหมายของชีวิตที่แฝงอยู่ในเนื้อหา จนเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตได้อย่างลึกซึ้งชัดเจนยิ่งขึ้นในแง่มุมที่หลากหลาย

วิธีดำเนินการวิจัย

ศึกษาความรู้ทางวรรณศิลป์ บทวิจารณ์รวมบทกวีนิพนธ์บ้านเก่าของโชคชัย บัณฑิต' ข้อมูลบริบททางสังคมวัฒนธรรมและบทกวีนิพนธ์ตามที่กำหนดไว้ในขอบเขตของการวิจัย วิเคราะห์ ตีความบทประพันธ์เชื่อมโยงกับข้อมูลภายนอกตัวงาน และประเมินคุณค่าบทกวีนิพนธ์ตามหลักทฤษฎาวรรณคดีวิจารณ์ โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับเนื้อหา แสดงผลการศึกษาโดยการพรรณนาวิเคราะห์ สรุป อภิปรายผลพร้อมทั้งข้อเสนอแนะ